

Reserva antes del **30** de noviembre
y si no hay NIEVE te devolvemos tu DINERO.*
*Consulta condiciones

Y al MeJOR PRECIO
GARANTIZADO.*

Sólo con:
VIAJES
El Corte Inglés

MÁS INFORMACIÓN EN: **AULAS**
www.sri.ua.es

Universidad de Almería
Universidad de Almería

_____ 42 _____

_____ 43 _____

“CURIAL E GÜELFA”, PETGES MITOLÒGIQUES ▽△

XAVIER GÓMEZ

“L'erudició canta victòria quan pot anotar a peu de plana allò que anomenem la ‘font’ d'un passatge o d'una idea. Però entre la seca acotació històrica i el procés d'infantament al qual la suggestió dóna origen, hi ha una distància que no sabríem mesurar”³¹

Són moltes les raons per les quals hom es podria veure atret de fer un estudi sobre el *Curial*, com bé podem veure en el gran nombre de treballs que s'hi han fet. Aquest text ha estat pres com a objecte d'investigació sota diferents punts de vista i amb diverses intencionalitats.

Tanmateix, hi ha un aspecte que ha estat poc estudiat: dintre aquesta obra es pot veure, tot un munt de referències clàssiques i erudites, les quals han estat prou descurades per part de tots aquells qui han treballat la novel·la. En tot cas, d'aquestes referències al si de l'obra,³² aquella part que Martí de Riquer n'estima estalviable és la part que més ens interessa.³³

És obvi que es planteja un problema prou difícil de resoldre quan ens fixem en aquestes referències i ens demanem per les fonts de les quals pogué beure el nostre autor.

Unes quantes observacions sí que són a les notes de les edicions³⁴ -i hem de reconèixer que ens han servit com a punt de partida per tal de poder efectuar la nostra tasca-; però el que és un intent d'estudi sistemàtic no s'ha fet. I açò és el que hem

_____ 44 _____

volgut fer: ens hem proposat, tot centrant-nos en les referències mitològiques més que res, de fer un estudi diacrònic, un estudi a partir dels fonaments culturals sobre els quals l'autor construí l'obra, i en aquest cas concret, un estudi de les fonts mitogràfiques i clàssiques. I a partir d'aquí ja es podrà discutir fins a quin punt l'autor podria ésser considerat o no *humanista*, o de *reverenda letradura*, com ell mateix diu,³⁵ quina era la seva competència intel·lectual, etc.

Com que no som medievalistes, potser alguns detalls i aspectes ens passen desapercibuts. Aquesta és una limitació de la qual som conscients; tanmateix, creiem que també des del nostre punt de vista de la filologia clàssica podem ajudar a la decodificació d'aquest text. Esperem i desitgem que aquest treball siga útil a tots els que estudien aquesta novel·la.

Si hi ha cap obra sobre la qual hom haja formulat les més diverses teories pel que fa a la seua autoria, aquesta ha estat, sens dubte, la novel·la que estem tractant. I, malgrat aquestes, la incògnita encara no ha estat resolta. Pel que fa a les diverses teories formulades, ens remetem al magnífic treball d'A. Espadaler.³⁶ No és la nostra intenció de resoldre el problema de l'autoria de l'obra. El que sí que és evident és que tal vegada proporcionem una mica més de llum a l'aspecte i, una vegada establertes les seues fonts, es pugua tenir la certesa de la identitat d'aquest enigmàtic personatge.

Tothom acorda de datar el *Curial* pel voltant de la meitat del segle XV.³⁷ Aleshores, cal situar aquesta novel·la dintre l'ambient que la tradició local ha batejat, amb millor o pitjor fortuna, com a *humanisme català*, si se'ns pot permetre d'emprar aquest terme, amb totes les reserves i limitacions que tota etiqueta comporta, i més aquesta, l'evolució de la qual es pot estudiar perfectament en un treball de Lola Badia.³⁸

FONTS MEDIEVALS I TRADICIÓ CLÀSSICA TRAMESA PER AQUESTES

Parlar de les fonts del *Curial* és, si més no, parlar de tots els corrents que han pogut influir en la nostra literatura, la qual feina excedeix el nostre objectiu. Que el nostre autor rebé influències de tots llocs és clar, i ho podem comprovar contínuament en la seua lectura.

· *ITALIANES*.- Són aquelles sobre les quals més se n'ha parlat.³⁹ Nosaltres, per motivacions metodològiques, reduïrem a uns quants autors l'atenció d'aquest estudi, atesa la seua incidència en el text estudiat.

· *FRANCESES*.- Quant a la cultura francesa, en aquest aspecte, més que res es pot resseguir aquesta influència en alguns noms de personatges, en alguns episodis, i en el rerefons cavalleresc (del qual la nostra literatura no hi era exempta, tanmateix).⁴⁰

————— 45 —————

Nosaltres hem recollit dues informacions tretes del llibre esmentat, que són prou simptomàtiques:

“Entre 1316 y 1328, las *Metamorfosis* de Ovidio no sólo se tradujeron, sino que recibieron un comentario intelectual y moral que hizo un libro enorme, de más de sesenta mil versos, en pareados octosílabos. Su autor es desconocido; sólo sabemos que era borgoñón, traduce primero las fábulas tales como Ovidio las presenta, y en seguida añade una explicación instructiva” (i, després, en nota:) “Véase el *Ovide Moralisé*, ed. C. de Boer, Amsterdam, 1915-1938. El editor señala como fuentes principales de los comentarios

explicativos del autor las siguientes: la *Biblia*; las *Heroidas* y los *Fastos de Ovidio*; Estacio y los mitógrafos Higino, y Fulgencio”.⁴¹

En un treball acurat, M. Consuelo Álvarez Moràn,⁴² que ha treballat molt aquest camp, aprofundeix l'estudi de les fonts de l'*Ovide Moralisé*, i ens apunta cap a una altra font possible: els *Mytographi Vaticani*.

A més, al llibre de G. Highet trobem una notícia interessant: ens parla d'un poema provençal del 1234 on indica les històries que ha de conèixer tot bon trobador, i ens trobem, una altra vegada, amb Ovidi i els *Fastos*, les *Metamorfosis*, les *Heroides*, i també amb la *Historia Troyana* de Guido delle Colonne, a més d'altres. Més apuntaments de cara a les possibles fonts.⁴³

· CASTELLANES.- També se'n poden veure, per bé que més difuminades.⁴⁴ A l'edició de R. Miquel i Planas s'incideix en el mateix punt, prenent també com a referència A. Par.⁴⁵ El que podria semblar un tret d'estil, o àdhuc, una preferència personal, dóna pas a una consideració sòcio-política a la mateixa introducció: a banda de les inclinacions que hom hi pogués observar, també hi ha uns altres fets decisius, i en aquest punt és inevitable la referència a la reina Maria: “*Aquest (el canvi polític), ab la cort castellana de D. Maria, esposa del Magnànim, afavorí la introducció y expandiment del idioma cortesà en les cancelleries y cenacles literaris. Per açó la llengua culta ne fou més influhida que la parla vulgar*”.⁴⁶

Després de fer aquesta petita introducció sobre els diferents focus culturals d'on pogué ésser influït el nostre autor, fóra injust de no fer ja una petita indicació a la principal font d'erudició de l'època. Ens referim a la literatura clàssica, la qual més endavant investigarem pas a pas i a fons. Dir que en aquest autor és fonamental, és no dir res de nou. Gairebé cap fragment d'aquesta novel·la és exempt de referències clàssiques. I açò ens porta cap a una altra reflexió: no és que l'escriptor intente amagar les referències dels llibres que empra, per tal de defensar una pretesa originalitat -concepte sobre el qual hom podria discutir molt-, sinó que ell mateix les fa paleses,

————— 46 —————

les evidència, ens indica on cal llegir el que ell ens relata d'una manera abreujada (cert que no sempre, però). L'autor ens revela algunes de les seves fonts: Ovidi, Ptolomeu, Macrobi, Valeri Màxim, etc..⁴⁷ Com i quan els empra és el problema que se'ns planteja i el que hem intentat resoldre. Tanmateix, la primera tasca que ens calia fer era aquella de comprovar la possibilitat que l'autor tingués a l'abast aquestes *auctoritates* (i d'*auctoritates* parlem, perquè d'aquesta manera potser s'expliqués per què barreja amb autors títols de llibres, com el *Catolicon* amb Uguici, Priscià, etc...⁴⁸ Admesa aquesta possibilitat, calia enfrontar-se amb els textos: uns els trobarem en català ja en la seua època, d'altres no. I arran d'aquí començava el treball veritablement efectiu, exposat tot seguit amb les dificultats que ens comportà.

S'escau, ara, una altra advertència: ni podem, ni volem parlar de tots els autors, ni tampoc de totes les obres d'un autor. Ens fixarem, només en aquelles obres que trameten, d'alguna manera, informació útil per a l'escriptor pel que fa a l'exposició d'aquests autors i de llurs obres.

AUTORS I OBRES ITALIANES

“*In uno spazio di quattro mesi e a soli 20 km. di distanza, si portavano a compimento le due manifestazioni più notevoli d'italianismo rinascimentale delle lettere catalane. 15 aprile 1429 nella*

*cittadina di Sant Cugat del Vallès veniva allestita la bella traduzione catalana del Decameron; il primo agosto dello stesso anno "in civitate nobili Berchinone" si concludeva la "Comèdia de Dant Alighieri de Florença, traslatada per N'Andreu Ffabrer, alutzir del molt alt princep e victoriós senyor lo rey don Alfonso rey d'Aragó, de rims vulgars toscans en rims vulgars catalans"*⁴⁹ -diu Martí de Riquer. Si més no, connotava un veritable interès per aquestes obres i llurs autors; interès que quedarà ben manifest per l'ús que en fa l'autor del *Curial*.⁵⁰

· Giovanni Boccaccio

El certaldès era conegut, i prou, pels erudits d'aquesta època, i açò és un fet constatable. Només ens hem de fixar en la citació abans esmentada. I d'altres, a més a més, que així ho corroboren. Pensem, per exemple, en els dos articles de D. Romano, que hem citat, on veiem, que, a més del *Decameró*, el *Corbaccio* i la *Fiammeta* havien estat traduïdes al català, com també ho fou el *De Mulieribus claris*,⁵¹ i que, com d'altres manuscrits, es trobaven a la Corona d'Aragó. Ara bé, de les obres abans esmentades, en féu el nostre autor un ús prou escàs; tanmateix, no tan escàs com apunta Nicolau d'Olwer, que el redueix a dos passatges.⁵² També diu aquest erudit al mateix article que el Boccaccio "moralista" no era conegut a Catalunya.⁵³ Si dins l'epítet "moralista" hom

————— 47 —————

pot incloure la seua obra *Genealogie (sic) deorum gentilium*, i, sincerament creiem que es pot fer, car el seu caire moralista és indiscutible, gosem contradir aquesta afirmació de l'estudiós. Ja abans, en parlar de l'article de M. de Riquer sobre la traducció del *Corbaccio*, hem al·ludit a la utilització que fa del *Genealogie* el traductor de Sèneca,⁵⁴ i ara tornem a remetre-hi per apuntar com Bernat Metge emprà també prou Boccaccio.

Ni que només fos per aquesta citació, ja podríem dir que el *Genealogie* era conegut, és a dir, una de les seues obres "moralistes" havia estat a l'abast d'alguns escriptors, per més que vulguem suposar un cercle tancat d'accés a aquests llibres.

Abans de continuar, cal que confessem que, en un primer moment, el que nosaltres esperàvem trobar al *Curial* eren referències puntuals i fàcilment localitzables, i, a més, creiem factible que es pogués reduir aquesta recerca a uns quants autors llatins, o bé a textos producte de la transmissió d'aquests, augmentats amb les ineludibles glosses a les quals eren tan afeccionats en l'edat mitjana. Assabentats que fórem del caire moralista que aquestes explicacions marginals tenien, de seguida pensàrem seguir aquesta línia. Però, mentre llegíem i rellegíem l'obra en qüestió, vèiem una mena d'oscil·lació quant a l'ús d'aquests esplaiaments moralitzants. Hem de reconèixer que vencia la vessant, diguem-ne, pagana o amoral -entès aquest terme com la manca d'intenció al·legòrica o moralitzadora de l'autor, tant per la utilització que feia de les divinitats com per les possibles explicacions- i no volem deixar de remarcar que era el nostre parer, com a lectors. Tanmateix, a partir d'una conferència de Lola Badia,⁵⁵ vèiem els nostres supòsits confirmats. No es podia dir precisament que l'ús d'elements clàssics a la novel·la obeís a motius moralitzants, potser sí simbòlics -qüestió que deixarem per estudiosos de la literatura més entesos-, però poc moralitzants. Així mateix, trobàrem confirmada una hipòtesi que, a poc a poc, s'anava afermant al nostre treball, a banda de les indicacions abans formulades: hi havia, dintre els termes mitològics emprats, un ressó del *Genealogie*; concretament, en parlar del mite de les muses reflectit per l'autor del *Curial*, tot qüestionant l'atribució a Fulgenci.⁵⁶ No és el nostre objectiu fer un estudi de la fortuna de què gaudí el *Genealogie* en la seua època, ni les seues fonts d'informació: bona cosa d'aquests interrogants es resol en la introducció a la traducció castellana.⁵⁷ És remarcable el fet que gairebé totes les fonts utilitzades per l'autor del *Curial* figuren també a l'obra esmentada, però creiem que no és gens estrany, ni un indicador suficient per tal de concloure que el *Genealogie* en siga l'única font, per dir-ho així, directa. Dintre una obra d'aquesta magnitud és normal que apareguen esmentats innombrables autors i que en alguns moments els camins d'informació d'altres escriptors coincideixen amb els de Boccaccio. Tanmateix, ho havíem de tenir en compte.

Assenyalem, només a tall de curiositat, que l'autor no esmenta mai Boccaccio, cosa que sembla una mica estrany, quan quasi sempre ho fa amb les altres autoritats. Potser fos una possible objecció a

la nostra hipòtesi. Nosaltres intentarem demostrar que l'utilitzà. Com a indicador, ens remetem a M. de Riquer, el qual ens assenyala com

————— 48 —————

Bernat Metge omet qualsevol al·lusió a Boccaccio, i tanmateix al seu llibre III, a la invectiva contra les dones, resta ben palès el rerefons argumental d'ell, concretament de l'obra *Corbaccio*.⁵⁸

· **Dante Alighieri**

Poc podem dir pel que fa a la seva influència que no haja estat dit ja: Nicolau d'Olwer ens en dóna nombrosos exemples,⁵⁹ ultra els comentaris de les edicions. Com que l'obra al·ludida del Dante és sempre la *Divina Commedia*, no ens ha d'estranyar gaire que moltes d'aquestes citacions entren dintre el caràcter mitològic que nosaltres intentem aclarir.

· **Guido Delle Colonne**

Amb aquest jurista messinès es completa la tríade d'autors italians que més presents són al text estudiat.⁶⁰ El cas és que tenim davant una obra que és de les més emprades per l'autor del *Curial*, a la qual es refereix contínuament quan ha de tractar el tema troià i els seus herois. Hi ha, però, alguns trets interessants. Aquesta obra era ja molt coneguda a la Corona d'Aragó⁶¹: tot i que el traductor ens diu que la traduí del llatí, ja n'havien entre abans traduccions franceses⁶² i, com diu R. Miquel a la descripció dels manuscrits que va emprar per a l'edició,⁶³ el manuscrit B (un dels pitjors i dels menys fidels), escrit a Barcelona el 1443, porta, junt amb les *Istòries Troyanes*, les *Tragèdies de Sèneca*, o, si més no, un epítom d'aquelles.⁶⁴ Si hom pogués albirar la presència de Sèneca al nostre autor, fóra força interessant de posar en relació aquest descobriment amb la possibilitat que l'escriptor utilitzés aquest manuscrit. Tanmateix, açò sembla una mica difícil. Si, com suposem, aquestes *Tragèdies* estan resumides, ben poc de profit podia treure'n l'autor, el qual acudeix quasi sempre amb referències puntuals als textos abans esmentats.

I ara, acarem per primera vegada, que no pas l'única, un dels interrogants claus pel que fa als pressupòsits bàsics de la nostra recerca. És evident que per tal d'arribar per via directa a les fonts d'informació, cal que el lector domine el codi lingüístic mitjançant el qual ha estat escrit el text objecte de la seua lectura. Així, un dels primers punts a aclarir en aquest aspecte és quina era la competència lingüística de l'autor del *Curial*. De moment, intentarem esbrinar-ho només en les tres obres fins ara estudiades. El fet que llegia italià és indiscutible, donades les citacions que inclou al text. Hom podria qüestionar-ho, adduint que moltes d'aquestes són incorrectes; tanmateix, moltes d'aquestes errades creiem que s'expliquen perquè aquest citava de cor, i d'ací les faltes. I açò val, evidentment, per a la *Divina Commedia* de Dante, que és aquella que apareix esmentada.

————— 49 —————

Si ha emprat el *Genealogie*, de Boccaccio, és indiscutible que també podia llegir llatí. No hi ha dubte que, si hi acudí, ho va fer al text en llatí, car les primeres traduccions d'aquest llibre foren prou més tardanes: la primera a l'italià fou el 1585.⁶⁵ I el fet que llegís llatí ja és un exponent clar d'instrucció més o menys elevada per part de l'escriptor.

Curt J. Wittlin, en una conferència,⁶⁶ després de fer veure clarament els manlleus que Joanot

Martorell havia fet de les *Històries Troyanes*, tot deixant entreveure que l'autor del *Tirant* havia emprat un original llatí,⁶⁷ féu referència, inevitablement, al *Curial*, i semblava decantar-se per l'opinió que hom podria relacionar Joanot Martorell amb el nostre anònim.⁶⁸ L'existència a València, aleshores, d'una mena de cenacle literari al qual pertanyerien aquests autors, i també Roís de Corella, és una cosa que, malgrat ésser molt atractiu, nosaltres no discutirem. Valga aquesta opinió per a aquells qui vulguen esbrinar-ne l'autor.

FONTS CLÀSSIQUES

Fer una relació, a priori, dels autors clàssics que creiem que hi apareixen, és una mica arriscat. Pensem que és més lògic anar exposant-los tal i com van apareixent als textos estudiats.⁶⁹

Dissortadament, aquest tema no havia estat tractat fins ara. Aquesta part, que com hem vist és considerada avorrida, estalviable, que Espadaler, “*evita com el ‘gat qui passàs tos per brases’, de lul·liana memòria*”,⁷⁰ [sistemàticament], no fou aclarida. Fóra injust que no reconeguéssem les observacions al respecte que hi ha a les notes i comentaris de les edicions, perquè aquestes són les que d'antuvi ens van guiar cap una via determinada. També Aramon i Serra se n'ocupa, per bé que marginalment,⁷¹ i explica l'aparició de aquestes referències pel desig de caricaturització d'aquests personatges per part del nostre autor. Creiem, però, que no és del tot encertada aquesta explicació: l'escriptor no empra passatges o figures mitològiques per tal de parodiar el que sigui. Més aviat, les utilitza com a figures d'estil i com a mostra d'erudició, cosa que diu després Aramon també, i sembla contradir-se.⁷² Nogensmenys, ho entenem com una competència en aquests coneixements clàssics, i a ells acudeix quan els necessita, i els empra com a vehicles d'expressió política, i, fins i tot gosàriem dir, amb Lola Badia, de la seua poètica.

No voldríem pas seguir endavant sense citar dos fragments que ataquen el nucli de la qüestió: les seues fonts,

“Els déus -*diu Aramon*-,⁷³ ací i en altres llocs del tercer llibre -i també al començament del segon- es confonen amb els planetes que porten llurs noms.

————— 50 —————

És un motiu de més per alluïment de l'autor, que barreja dades mitològiques amb dades astronòmiques. L'efecte, a vegades, no deixa d'ésser altament còmic”.

Tenim, doncs, una barreja de dades, indicativa d'una certa confusió. A més, apunta Lola Badia:⁷⁴

“Hi ha dues maneres de jutjar aquestes incongruències i aquests pintoresquismes; pensar que es tracta d'un recurs literari volgut per a dotar l'al·legoria de la ciència d'un cert aire esotèric... o, més brutalment, pensar que la ignorància del nostre anònim no dóna per a més. Creure que fonamentalment la manera correcta de jutjar-les és la segona, no implica necessàriament desestimar la primera”.

Tanmateix, no s'acaben les incongruències amb les que esmenta L. Badia: n'hi ha moltes més. Pel que fa als fragments que ha estudiat, no podem posar cap mena d'objecció. Però quant als usos

sistemàtics d'al·lusions mitològiques, nosaltres proposem una altra manera de jutjar-ho.

quandoque bonus dormitat Homerus:
verum operi longo fas est obrepere soranum.

que diu Horaci.⁷⁵ Bé hem de dir que el nostre autor era molt propens a aquest tipus de becaines, i les seves confusions en són moltes, massa freqüents. Vol dir això que no tenia ni idea del que utilitzava?, com ho explicaríem? La solució sembla venir-nos al pas, i el mateix protagonista ens dóna una idea a seguir:

“Anà més, e viu aquells monts apellats Nissa e Cirra, e viu los llorers consagrats a Apol·lo, déu de sapiència, e les vinyes consagrades a Baco, déu llur de sciència, e moltes coses antigues les quals de paraula havia oydes”⁷⁶

és a dir, sabia moltes coses d'oïda.

Així mateix, tenim localitzat passatges que són citats al peu de la lletra, traduïts quasi paraula per paraula, la qual cosa indica ben a la clara que algunes notícies no les havia percebudes d'oïda, sinó que les havia pres directament d'un text.

Una altra manera de rebre informació fóra també treure-la de les compilacions i els epítoms tan comuns aleshores, antologies o florilegis que l'escriptor potser tingués a l'abast.

Ja hem esmentat abans l'*Ovide Moralisé*, de Pierre de Bersuire, obra traduïda al català el 1398, i que, molt probablement, no sortí de la cort reial.⁷⁷ Tampoc no podem oblidar Enric de Villena i el seu llibre sobre els treballs d'Hèrcules,⁷⁸ amb una afinitat de fonts força curiosa.⁷⁹

Dissortadament, i per diversos motius, no hem pogut tenir a l'abast tots els llibres que hauríem desitjat. Hauria estat molt interessant de poder consultar, per exemple, les obres astrològiques a les quals eren tan afeccionats els reis Pere el Cerimoniós i el seu fill Joan I. Pensem també que molts noms erronis que hi apareixen -llevat d'aquells que corresponien a *lapsus* de l'escriptor- potser es podrien explicar per còpies poc fidels de les obres emprades, o per d'altres obres que podia haver utilitzat, com per exemple els *Mythographi Vaticani*, tan necessaris a l'hora de comparar-los amb Fulgenci... i d'altres llibres més.

EXPOSICIÓ DE LA RECERCA DE LES FONTS

Abans de passar a l'exposició, farem unes quantes observacions:

- El text crític emprat per a les referències és el text revisat per Aramon.

-En parlar de “font proposada”, en cap dels ítems qüestionarem l'encert dels editors a l'hora d'atribuir les fonts a qualsevol autor o passatge. Gairebé sempre el que farem serà proposar-ne unes altres possibles o bé localitzar puntualment aquestes citacions, les quals, de vegades, no són més que indicades d'una manera molt general i sense concretar-les.

L'exposició serà la següent:

1	2
3	4
5	6
	7
8	

On:

- 1.- Localització al text crític emprat.
- 2.- Ítem.
- 3.- Localització del comentari de l'editor.
- 4.- Passatge proposat per aquest editor.
- 5.- Localització del comentari de l'altre editor.
- 6.- Passatge proposat.
- 7.- Passatge(s) proposat(s) per nosaltres.
- 8.- Comentari, si s'escau, del fragment tractat.

————— 52 —————

Hi haurà passatges que no han estat comentats ni per Aramon ni per Miquel: aleshores aquesta disposició variarà, i passarem directament al punt següent d'anàlisi.

Les edicions emprades per a les possibles fonts són:

GUIU DE COLUMPNES, *Les Històries Troyanes*, "Traduïdes al català en el XVI^{en} segle per Jacme Conesa, i ara per primera volta publicades per R. Miquel i Planas", Barcelona, Biblioteca Catalana, 1916.

MANETHO-PTOLEMY, *Tetrabiblos*, ed. W. G. Wadell-F. E. Robbins, Londres, Loewe, 1971.

PROSPER AQUITANUS, *Expositio Salmorum - Liber Sententiarum* (Corpus Scriptorum Christianorum, series Latina, LXVIII A) Turnholti, Typographi Brepols Editores Pontificii, 1972.

SAL·LUSTI, *La guerra de Jugurta*, text revisat i traducció de J. Icart. Barcelona, Bernat Metge, 1964.

L. CAELI FIRMIANI LACTANTI, *Opera Omnia*, ed. Samuel Brandt (*Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinarum*, vol. XIX), Praga, Viena, Leipzig, 1890.

VALERIO MASSIMO, *Detto e fatti memorabili*, ed. R. Faranda, Torí, UTET, 1971.

G. BOCCACCIO, *Genealogie Deorum Gentilium Libri*, ed. V. Romano, Bari, G. Laterza & Figli, 1951, 2 vols.

MACROBII AMBROSII THEODOSII, *Commentariorum in somnium Scipionis libri duo*, ed. L. Scarpa, Pàdua, Liviana editrice, 1981.

I, 109
Font proposada: Fulg. *Mit.* 1-8.
Gen. I, 5.

A notar la confusió del nom de la parca amb el mot grec *anthropos*.

I, 109
Aramon, III, 262
Font proposada: Riu de Lethe
Il Filocolo, I, 102
Div. Comm. Purg. XXIII, 127-131.
Gen. III, 17
Sen. Herc. F., 679-685.
Verg. Aen. VI, 713-715.

I, 113
Aramon, III, 262
Font proposada: Píram i Tisbe
Ov. Met. IV, 145-146.
Hyg. Fab. CCXLL. 11.

En aquesta, a l'igual que en les altres fonts no és que dissentim de les proporcionades pels altres. Senzillament les apuntem perquè pensem que és probable que el nostre autor conegués les fonts proposades.

————— 54 —————

I, 136
Miquel, 488
Font proposada: Medea / Creusa
Gen.
Gen. IV, 12
Sen. Med. 817-819
Hyg. Fab. XXV, 55
Ov. Ars. I, 335

I, 5, 6
Font proposada: Mars déu / planeta
Gen. IX, 3
Macr. Somn. Scip. I, 19, 3
Plin Nat. II, 6, 34; II, 12, 60;
II, 13, 64; II, 16, 79; II, 6, 36
Hist. Try. 1s. 990-1000

A més cita també l'autor directament Macrobi (*Macr. Sat.* I, 1-16).

II, 6
Miquel, 49
Aramon, III, 2641
Lleó de Dante
Div. Comm. Inf., XIV, 63-66
Ídem, i a més *Inf.*, I, 44-48, i
Bocc. Amorosa Visione, VIII, 10-12

I, 12
Les dones segons citació de Plató

No hem pogut localitzar aquesta citació. Potser l'autor li l'atribuís per tal de donar una certa autoritat a aquesta sentència.

II, 166
Miquel, 498
Aramon, III, 262
Aquil·les i Hèctor
Hist. Troy. XXI, XXVI
Ídem.

Cita molt freqüentment aquest llibre, fins i tot indicant-ne el capítol, cosa que no succeix aquí.

II, 260
Font proposada: Eolus
Gen. XIII, 20
Verg. Aen. I, 50-64.

Ov. *Met.* XIV, 223-232

II, 276

Fortuna

L. Badia apunta el *De Casibus virorum illustrium*, III, II de Boccaccio, (Veg. L. Badia, "De la reverenda letradura, en el *Curial e Güelfa*")

II, 290

Les Parques

Vegeu indicacions anteriors.

55

I, 5 - ss.

Miquel, 515

Aramon, III, 269

Les Muses

Ov. *Met.* V

Ov. *Met.* V, 294-678

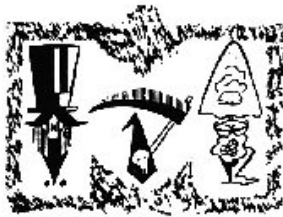
Fulg. *Mit.* I, 15

Fonts proposades:

Papias, *Vocabularius latinus*,

s.v. "MUSAS"

Gen. XI, 2

Aquest és un dels passages més interessants a l'hora de trobar-ne les fonts. Ja L. Badia, en l'article abans esmentat, ho posà en relleu i en donà les possibles fonts. Nosaltres, tanmateix, hem intentat esbrinar-ho acudint als textos. Tots tres tenen raó quan ens remetent a l'obra d'Ovidi. S'escau, però, una matisació: creiem que no ho va treure d'un text original, car, quan diu que el jutjat era compost pels déus, hom veu un petit *lapsus*. Ovidi ens descriu aquest jutjat compost per nimfes (cf. Ov. *Met.* V, 300-317). Ens decantem més aviat per la possibilitat que el nostre autor acudís a un text

glossat. Pel que fa a Papias, no ens estem de comparar els textos d'ambdós:

TEXT DEL CURIAL

"E diu Pàpias que aquestes Muses són com tota veu, de vent e de aygya se fa. E Musa és dita a "moys", grech, que és "aygua", perquè tot so musical de ayre e de aygua s'engendra, car no pot algu veu sonar sens vent e sens aygua e lurs moviment; e axí, de aquestes dues coses totes les forces del cant e de la modulació vénen".

TEXT DE PAPIAS

"- Musas pagani ipsas dicunt quas et nymphas idem deus aquarum"

"- Musa dicitur a mos 'mos' aegyptiaco, id est aqua graece. Quia musicus sonus maxime ex aqua et aere fit. Quae ideo novem fingunt quae vox humana per novem fit officia: ex plectro lingua; pulsu quattuor dentium: repercussione duorum labiorum: cavo gutturis: adiutorio pulmonis sicut follis".

"- Musae sunt dictae filiae Iovis et Iunonis: qua omnis vos ex acre et aethere fit: secundum philosophos autem musa dicitur quasi mosis 'mosis' idem aquatica: quia nulla sonora vox potest esse sine aqua: nam aquae motus musicam facit".

No cal ni dir que aquesta etimologia proposada per Papias no és correcta; pel que fa a possibles etimologies d'aquest nom, veg. Max Mayer, "Musai", *Realencyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*, XVI, cc. 680-757. És indutable que el nostre autor emprà directament aquest lexicògraf.

Però seguim endavant i vegem que passa amb la citació de Fulgenci:

TEXT DEL CURIAL

Fa's, donques la veu, per quatre dents contraposades, les quals si alguna defall ha defalliment en la veu; dos labis, dues cathacimbales, als quals la lengua plega, e com se encorba forma un vocal spirit en la concavitat del paladar o de la boca, qui per lo camí de gola corre com per flauta; los leus o polmons, axí com manxes, envien lo vent, e despuys que és enviat lo revoquen e cobren...

TEXT DE FULGENCI

Fit ergo uox quattuor dentibus, id est e contraposis, ad quos lingua percutit et quibus si umus minus fuerit sibilum potius quani uocem reddat necesse est. Duo labia uelut cimbalia uerborum commoda modulantia, uocalem format spiritum, palatum cuius concauitas profert sonum, gutturis, fistula quae tereti meatum spiritalem praebet excursu et pulmo qui uelut aerius follis concepta reddit ac reuocat.

També Boccaccio parla sobre aquesta curiosa teoria de l'articulació de la veu humana, citant també Fulgenci. Tanmateix, la citació és indirecta; i ací es pot veure clarament el caràcter directe d'aquesta citació. Al final del fragment que estem estudiant però, hi ha una altra frase significativa:

TEXT DEL CURIAL

"...Callem, doncs, los qui sabem poch, davant aquells qui saben molt"

TEXT DE BOCCACCIO

"Taceant igitur et se ipsos rabidi mordeant, qui dum non intelligunt, alios mordere conantur, et nos omisum reintremus iter".

Hem de reconèixer que aquí la semblança és més temàtica que no pas textual. Però creiem que ja n'hi ha prou amb el que hem al·ludit abans.

III, 8-ss.
Aramon, III, 270

Citacions directes d'autors antics.
Psalm. CXI, 4.
Sal. *Jug.* LXIV, 10
Malaquias II, 10
V. Max, VIII, 15 ext. 5
Prosp. *Sent.* CXXIX

Pel que fa a aquestes citacions, dissortadament no hem pogut trobar-ne tampoc la de Ciceró. Molt ens temem que no pertany a Ciceró aquesta citació. Quan hom cita de

cor -i així ho fa, com podem veure, si comparem aquestes citacions amb els textos correctes- és molt probable equivocar-se.

III, 41
Miquel, 518

Personatges de la guerra de Troia
Aramon, III, 271 *Hist. Troy.*

III, 43

Virtuts cardinals, segons Macrobi,
Macr. Somn. Scip. 1, 8, 7

III, 48
Miquel, 519
Aramon, III, 271

Hècuba
Gen.
Derivació d'Ovidi.

Font proposada:	<i>Gen. I, Prohemium</i> <i>Ov. Met. XIII 555-575</i>
III, 48 Aramon, III, 271 Miquel, 519 Font proposada:	Megea Derivació d'Ovidi <i>Gen.</i> <i>Fulg. Mit. 1, 7</i>
III, 55 Aramon, III, 271 Miquel, 519 Font proposada:	Europa Ídem Ídem <i>Fulg. Mit. 1, 20</i> <i>Gen. II, 62</i> <i>Ov. Met. VI, 103-114;</i> II, 835-875 (Fragment al qual es refereix Boccaccio).
III, 55 Aramon, III, 271 Miquel, 519 Font proposada:	Girona (Ocírroe) <i>Ov. Met. II, 635-675</i> <i>Gen.</i> <i>Gen. VIII, 9</i>

Aquest nom és fàcilment explicable com a gentilici *Chiron: Chirona*.

III, 55 Aramon, III, 271 Miquel 519 Font proposada:	Tirèsias Ídem Ídem <i>Ov. Met. III, 316-338.</i> <i>Stat. Theb. (Comentari de Lact. Plac.,</i> pàg. LXXIII
--	---

————— 58 —————

III, 55 Aramon, III, 271 Miquel, 519 Font proposada:	Prondes (Danàe) <i>Ov. Met. IV, 607-611.</i> Ídem <i>Ov. Met. VI, 113</i> <i>Gen. II, 32</i>
III, 55 Aramon, III, 271 Miquel, 519 Font proposada:	Carmentis (Io) Derivació d'Ovidi Ídem <i>Ov. Met. I, 567-746</i> <i>Gen. VII, 22</i>
III, 56 Font proposada:	Reyna de Macedònia (Olímpia) <i>Gen. XIII, 71</i> <i>Fulg. De Aet. X</i>

Hem de ressaltar que ací creiem tenir un dels indicis més clars per afirmar que el nostre escriptor emprà aquest autor. En un dels manuscrits, el Sorbonicus 268, del segle XIII, apareix la lectura "*Nectanabum*" (cf. "tractant Neptanabo...").

III, 56 Font proposada:	Leda <i>Fulg. Mit., II, 13</i> <i>Gen., XI, 7</i> <i>Ov. Met. VI, 109.</i>
----------------------------	---

III, 56 Filla de Ysop (Egina)
Font proposada: Ov. *Met.* VI, 113
Gen. VII, 57

III, 56 Alcimena (Alcmena)
Font proposada: Fulg. *Mit.* II, 2
Gen. I, 9; XII, 28

Hem de fer notar que Alcmena no era pas la filla d'Amfitrió, sinó la seua muller.

III, Font proposada:56 Filla de Nocturno
Ov. *Met.* VI, 110-111
Gen. V, 30

III, 56 Filla del rey Alcedemonte
Font proposada: Ov. *Met.* VII, 368-370.

————— 59 —————

III, 56 Ogienta i els mirmidons
Font proposada: Ov. *Met.* VII, 622-660
Hyg. Fab. LII, (58, 16)
Gen. VI, 4

III, 57 Ceres
Font proposada: Fulg. *Mit.* I, 11
Gent. VIII, 4

III, 57 Minos, fill d'Aurora (Memnó)
Font proposada: Ov. *Met.* XIII, 576-622

Cal tornar a remarcar un altre error. De qui parla és de Memnó, com ja diu Aramon (III, 271), car Minos era fill d'Europa i no li correspon aquest mite.

III, 57 Auzells qui fets versos
Aramon, III, 271 Ov. *Met.* XII, 576-662

III, 57 Menòsia (Mnemòsine)
Font proposada: Ov. *Met.* VI, 114
Gen. XI, 2

III, 57 Deoyda (Prosèrpina)
Font proposada: Ov. *Met.* VI, 114

(En nota de l'edició emprada: "Su propia hija (de Ceres), Prosèrpina, llamada aquí la Deoide como hija de Démeter, que en griego también se llama Deo".

III, 57 Menòfron (Menefró)
Font proposada: Ov. *Met.* VII, 386-387
Hyg. Fab. CCLIII, 140, 6

III, 57 Sèmel
Font proposada: *Hyg. Fab.* CLXVII, 10, 13
Fulg. *Mit.* II, 12
Gen. V, 25

III, 57 Cròcon i Miloe
Font proposada: Ov. *Met.* IV, 283

Quant a les anotacions que fan els editors des de III, 48 fins aquesta darrera referència, hi estem d'acord: segurament el nostre autor ho tragué d'un llibre d'Ovidi glossat -apuntalant la nostra teoria-. Hi ha prou raons per suposar-ho: primer, hem trobat moltes al·lusions a les *Metamorfosis*, encara que amb noms canviats, cosa que pressuposaria que el nostre autor no els havia tret directament dels manuscrits d'Ovidi. Segon, heus ací un tret molt curiós, que corrobora la nostra hipòtesi: en un fragment de les *Metamorfosis* apareixen esmentades totes juntes unes quantes d'aquestes doncs amb les quals Júpiter cometé adulteri. Com, hom podrà veure a les fonts suara proposades, parts i versos d'aquest fragment apareixen contínuament referenciats. Ens referim al fragment del llibre VI, versos 103-114, el qual copiem tot seguit:

“Maeonis elusam designat imagine tauri,
Eurpam: uerum taurum, freta uera putares;
ipsa uidebatur terras spectare relictas
et comites clamare suas tactumque uereri
adsilientis aquae timidisque reducere plantas,
Fecit et Asterien aquila luctante teneri,
fecit olorinis Ledam recubare sub alis;
addidit, ut Satyri celatus imagine pulchram
Iuppiter inplerit gemino Nycteïda fetu,
Amphitryon fuerit, cum te, Tyrinthia, cepit,
aureus ut Danaën, Asopida luserit ignis,
Mnemosynen pastor, uaris Deoïda serpens.”

III, 58-ss
Font proposada: Venus
Fulg. *Mit.* II, 1
Macr. *Somn. Scip.* I, 12, 14-15
Gen. III, 22

Potser tingués a mà també el *Tetrabiblion* de Ptolomeu.

III, 60
Font proposada: Cèlio (Cel)
les mateixes que abans, car continua
amb el mite; a notar la mala transcripció
del nom *Caelum Cèlio*

III, 58-ss
Font proposada: Imprecacions contra Venus
Lact. *Inst.* I, 17, 9-11

III, 61
Font proposada: *Jubar*, epítet de Venus

No és un mot grec, sinó llatí, i només ho pogué treure de Varró o Ovidi (Veg. A. Ernout - A. Meillet, *Dictionnaire Etymologique de la langue latine. Histoire des mots*, s.v. *Jubar*, Paris, Klincksieck, 1979).

III, 64 Aragnes
 Aramon, III, 271 Ov. *Met.* VI, 1-45

III, 70 Citació d' Aristòtil
 Aramon III, 272 Ètica Nicomaquea

III, 72 monts Nissa e Cirra
 Font proposada: Isid. *Orig.* XIV, 8, 11

III, 72-ss Curial al Parnàs

Veg. L. Badia, "De la reverenda letradura en el Curial e Güelfa"

III, 74 al·lusió al "Somni de Scipio" de
 Macrobi

Font proposada Macr. *Somn. Scip.* I, 1, 7-11

III, 80 Els cavalls del Sol
 Font proposada: Fulg. *Mit.* I, 12
Gen. IV, 3

Ens trobem davant una altra confusió, en aquest cas es tracta dels seus noms:
 diu Fulgenci: *Erytreus, Acteon, Lampus, Filogeus*
 diu el text: *Etheus, Titan, Lampaus, Philogeus*

Una probable explicació fóra la següent: Hèlios (el Sol) era un tità.

III, 103 Edipo

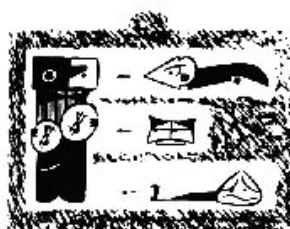
Coneixement clàssic general.

III, 111 Lectura de l' *Eneida*

Veg. L. Badia, "De la reverenda letradura".

III, 130 Hèrcules a Espanya

No hem pogut localitzar aquest capítol tan estrany.

III, 131 Cató a Útica
 Aramon, III, 274 V. Max. III, II, 4
 Font proposada: V. Max. II, 2,14

III, 132 Plató segons S. Jeroni
 Aramon, III, 275 Epístola LIII "De studio scripturarum".

III, 133 Miquel, 525 Font proposada:	Pasife (Pasífae) Ov. <i>Met.</i> <i>Gen.</i> IV, 10 Hyg. <i>Fab.</i> XL, 69, 10 Ov. <i>Met.</i> VIII, 130-137
III, 133 Miquel, 525 Font proposada:	Phedra (Fedra) Ov. <i>Met.</i> <i>Gen.</i> X, 49 - 50 Ov. <i>Met.</i> XV, 497-500
III, 133 Miquel, 525 Font proposada:	Nino Ídem Fulg. <i>De Aet.</i> III
III, 133 Miquel, 525	Jocasta Ídem <i>Gen.</i> II, 70 Fulg. <i>Sup. Theb.</i> Hyg. <i>Fab.</i> CCLIII, 140, 3
III, 133 Miquel, 525 Font proposada:	Mirra Ídem <i>Gen.</i> II, 62 Fulg. <i>Mit.</i> III, 8 Ov. <i>Met.</i> X, 298-502
III, 136 Font proposada:	Virgínea (Virgínia) V. Max. VI, 1, 2
III, 136 Font proposada:	Medea <i>Hist. Troy.</i> <i>Gen.</i> XIII, 26 Hyg. <i>Fab.</i> XXV Ov. <i>Met.</i> VII, 394-397.
————— 63 —————	
III, 136 Miquel, 526 Font proposada:	Prognés (Progne) Faula ovidiana <i>Gen.</i> XI, 8 Hyg. <i>Fab.</i> XLV, 71, 3 Ov. <i>Met.</i> VI, 424-674
III, 149 Aramon III, 275 Font proposada:	Imprecació a Dido Inspiració virgiliana <i>Gen.</i> II, 60
III, 174-ss Veg. L. Badia, “La segona visió mitològica de Curial...”	Segona visió de Curial
III, 183-184 Font proposada:	Epítets de Venus <i>Gen.</i> III, 22.
III, 213	Victòria d’Aníbal segons Titus Livi
¿Potser va llegir el <i>Scipió e Aníbal</i> , d’A. Canals?	

III, 227 Els ulls d'Argus al cap de Venus
Font proposada: Ov. *Met.* I, 583-750

Una altra confusió: Els ulls foren escampats a la cua de paó, l'ocell preferit de Junó

III, 230 Parelles d'enamorats clàssics
Miquel, 540 Molt comú en la nostra literatura
Aramon, III, 276 *Tirant lo Blanch* II, 13

III, 249 Philogeus vers lo regne d'Esperia
Gen. IV, 3

Ja hem vist, com hom concedia una part del dia a cada cavall; els darrers raigs de llum corresponien a Filogeus, tal i com diu aquí l'autor.

III, 255 Jàson e Medea (Jasó, i Medea)
Miquel, 544 *Hist. Troy.* III, 1s. 957-973.

III, 255 "Nunc dimittis servum tuum Domine
Aramon, III, 27 *secundum verbum tuum*"
Luc. II, 29

————— 64 —————

Tot seguit apareix l'índex de les fonts proposades per nosaltres. El signe "*" indica que l'autor cita assenyalant la font o bé que la semblança entre l'ítem i la font proposada no planteja cap dubte pel que fa a l'atribució:

<i>Font</i>			<i>Citació Curial</i>
Ovidi	<i>Met.</i>	I, 466-471	I, 107
		IV, 145-146	I, 113
	<i>Ars.</i>	I. 335	I, 136
	<i>Met.</i>	XIV, 223-232	II, 260
		V, 294-678	III, 5-ss*
		XIII, 555-575	III, 43
		VI, 103-114	III, 55-ss*
		II, 835-875	III, 55
		II, 635-675	III, 55
		III, 316-338	III, 55
		VI, 113	III, 55
		I, 567-746	III, 55
		VI, 109	III, 56
		VI, 113	III, 56
		VI, 110-111	III, 56
		VII, 368-370	III, 56
		VII, 622-660	III, 56
		X, 155-161	III, 56
		XI, 756	
		XIII, 576-622	III, 57
		XII, 576-662	III, 57
		VI, 114	III, 57
		VII, 386-387	III, 57
		IV, 283	III, 57
		VI, 1-145	III, 64

		VIII, 130-137	III, 133
		XV, 497-500	III, 133
		X, 298-502	III, 133
		VII, 394-397	III, 136
		VI, 424-674	III, 136
		I, 583-750	III, 227
Bocc,	<i>Gen.</i>	III, 22	I, 90
		IX, 4	I, 107
		1,5	I, 109
		III, 17	I, 109

————— 65 —————

		IV, 12	I, 136
		IX, 3	II, 5-6
	<i>Am. Vis.</i>	VIII, 10-12	III, 6
Bocc.	<i>Gen.</i>	XIII, 20	II, 260
	<i>De cas. vir.</i>	III, II	II, 276
	<i>Gen.</i>	XI, 2	III, 5-ss*
		I. Prohemium	III, 48
		II, 62	III, 55
		VII, 9	III, 55
		II, 32	III, 55
		VII, 22	III, 55
		XIII, 71	III, 56
		XI, 7	III, 56
		VII, 57	III, 56
		I, 9	III, 56
		XII, 28	III, 56
		V, 30	III, 56
		XI, 13	III, 56
	<i>Gen.</i>	VI, 4	III, 56
		VIII, 4	III, 57
		XI, 2	III, 57
		V, 25	III, 57
		III, 22	III, 58-ss*
		IV, 3	III, 80
		IV, 10	III, 133
		X, 49-50	III, 133
		II, 62	III, 133
		XIII, 26	III, 136
		XI, 8	III, 136
		II, 60	III, 149
		III, 22	III, 183-184
		IV, 3	III, 249
Guid. Col	<i>Hist. Troy.</i>	VII 1s 3076-3145	I, 97*
		III, 1s 990- 1000	II, 166
		XI, XXVI	
		»	III, 41
		»	III, 136
		III, 957-673	III, 255

Fulg.	<i>Mit.</i>	I, 8 I, 15	I, 109 III, 5-ss*
————— 66 —————			
		I, 7 I, 20 II, 13 II, 2	III, 48 III, 55 III, 56 III, 56
	<i>De Aet. Mit.</i>	X I, 10 I, 11 II, 12 II, 1 I, 12	III, 56* III, 57 III, 57 III, 57 III, 58-ss III, 80
	<i>De Aet. Sup. Theb. Mit.</i>	III III, 8	III, 133 III, 133 III, 133
Dante	<i>Div. Comm.</i>	Purg. XXVIII, 127-131 Inf. XIV 63-66 Inf. I, 44-48 Par. VIII, 7-9	I, 109* II, 6* III, 61*
Sen.	<i>Herc. F. Med.</i>	679-685 817-819	I, 109 I, 136
Verg.	<i>Aen.</i>	VI, 713-715 I, 50-64 ...	I, 109 II, 260 III, 111*
Hyg.	<i>Fab.</i>	CCXLI, 11 XXV, 55 LII, 58, 16 CCLIII, 140, 6 CLXVII, 20, 13 XL, 69, 10 CCLIII, 140, 3 XXV XLV, 71, 3	I, 113 I, 136 III, 56 III, 57 III, 57 III, 133 III, 133 III, 136 III, 136
Macr.	<i>Somn. Scip. Sat. Somn. Scip.</i>	I, 1, 19,3 I, 1-6 I, 8, 7 I, 12, 14-15 I, 2, 7-11	II, 43* II, 43* III, 58ss III, 74*
V. Max		VIII, 15, 5 II, 2, 14 VII 1, 2	III, 10* III, 131* III, 136*

Papias	<i>Voc. Lat. s.v.</i> "Musas" Psalm.	III, 5-ss* CXI, 4	III, 9*
Sal.	<i>Jug.</i>	LXIV, 1	III, 8*
Malaquias		II, 10	III, 9*
Prosp.	<i>Sent.</i>	CXXIX	III, 10*
Stat.	<i>Theb.</i>	pag. LXXIII	III, 55
Lact.	<i>Inst.</i>	I, 17, 9-11	III, 58-ss
Aristot.	<i>Eth. Nic.</i>	...	III, 70
Isid.	<i>Orig.</i>	XIV, 8, 11	III, 72
Plin.	<i>Nat.</i>	II, 6, 34; II, 6,36 II, 12, 60; II, 13, 64 II, 16, 79	II, 5-6*
St. Jor.	<i>Epist., LIII</i> <i>Tirant</i>	II, 13	III, 132 III, 230
Luc.		II, 29	II, 256

Xavier Gómez
Universitat de València

www.luisvives.com > [Hemeroteca](#) > [Caplletra \[Publicacions periòdiques\]](#)

Caplletra [Publicacions periòdiques]. Núm. 3, tardor de 1988

[Marc legal](#)

